

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

АКІФЗАДЕ СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.985:343.773

**РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОЇ ПОРУБКИ АБО НЕЗАКОННОГО
ПЕРЕВЕЗЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТУ ЛІСУ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Науковий керівник – кандидат юридичних наук
КНЯЗЄВ Сергій Володимирович,
Державна установа «Центр обслуговування
підрозділів Національної поліції України»
заступник начальника

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
САІНЧИН Олександр Сергійович,
Херсонський державний університет,
завідувач кафедри галузевого права

кандидат юридичних наук
СТАНКОВИЧ Михайло Іванович,
АТ «Укрзалізниця»,
головний спеціаліст відділу взаємодії з
правоохоронними та контролюючими органами
юридичного департаменту

Захист відбудеться «16» вересня 2021 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, Київ, вул. Фрометівська, 2

З дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі ім. Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «17» серпня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю. П. Тимошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ліси відіграють вагомую роль як у формуванні вуглецевого балансу атмосфери, так і у збереженні біорізноманіття. Відповідно до ст. 16 Конституції України обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, а згідно зі ст. 50 кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Тому усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави. Загальна площа лісових ділянок, що належить до лісового фонду України, становить 10,4 млн га (15,9 %) та включає понад тридцять видів деревних порід, серед яких домінують сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця.

Однак, розвиток науково-технічного прогресу, корупції, корисливості та, як наслідок, посилення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище сприяли збільшенню протиправних посягань на це природне багатство. Так, якщо у 2014 р. внесено 1030 кримінальних правопорушень за ст. 246 Кримінального кодексу (КК) України до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), а обсяги незаконних рубок склали 93,1 тис. куб. м³, то у 2020 р. – 2397 (118,7) відповідно. Головними причинами збільшення їх обсягів є діяльність технічно оснащених злочинних груп, низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої життєві потреби у незаконний спосіб, а також велика кількість неконтрольованих приватних пилорам, які скуповують незаконно добуту деревину. Зважаючи на високу латентність незаконних порубок (71 %), наведені офіційні дані далекі від реалій і не відображають дійсних масштабів їх розповсюдженості. Тому, охорона лісів, раціональне використання їх природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємні умови сталого економічного та соціального розвитку України.

Враховуючи, що одним із важливих завдань криміналістики є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації подальших наукових досліджень проблематики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній методиці розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень спрямованій на підвищення ефективності кримінального провадження.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять фундаментальні роботи вчених, присвячені різним питанням розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, зокрема: В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. І. Василичука, Т. В. Варфоломеевої, Б. В. Волженкіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, Л. Я. Драпкіна, А. В. Дулова, В. А. Журавля, О. С. Задорожного, А. В. Іщенка, О. Г. Кальмана, А. М. Кислого, Н. І. Клименко, С. В. Князева, І. І. Когутича, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, Є. Д. Лук'янчикова, Г. А. Матусовського, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького,

О. С. Саїнчина, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, М. І. Станковича, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, В. М. Шевчука, О. О. Юхна, М. П. Яблокова та інших.

Окремі питання проблем кримінально-правової та кримінологічної охорони лісів були реалізовані в роботах О. М. Будяченко, С. Б. Гавриша, О. О. Дудорова, О. В. Заїчка, Т. В. Корнякової, В. К. Матвійчука, Ю. В. Орлова, Є. О. Письменського, В. М. Присяжного, О. В. Скворцової, О. В. Ткаченка, Ю. А. Турлової, А. М. Шульги. Окремі криміналістичні основи методики розслідування незаконної порубки лісу досліджували М. О. Духно, С. О. Книженко, О. М. Пилипенко, В. О. Одерій, Р. Р. Романенко.

Вагомий внесок згаданих учених у розроблення предмету дослідження є безперечним, однак аналіз слідчої практики показує, що криміналістичні рекомендації з розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля не охоплюють повного комплексу питань, спеціально присвячених проблемам незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, особливостей вчинення таких діянь злочинними групами, не завжди дають бажані результати, а іноді просто не використовуються фахівцями-практиками. Тому, на сьогодні, існує потреба у розробленні окремої криміналістичної методики організації розслідування таких кримінальних правопорушень, тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), використання спеціальних знань в умовах чинного кримінального процесуального законодавства. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2018–2020 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації: 0113U007698).

Тему дисертації затверджено Вченою радою ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 28 жовтня 2015 р. (протокол № 9) та уточнено 26 вересня 2018 р. (протокол №9).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розроблення криміналістичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення організації й тактики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *задач*:

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

– визначити особливості формування криміналістичної методики

розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу;

- розкрити елементи криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, виявити кореляційні зв'язки і залежності між її елементами;

- деталізувати обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу;

- конкретизувати типові слідчі ситуації, версії, тактичні завдання початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу та алгоритм СРД за їх виникненням;

- сформулювати тактику проведення окремих СРД і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу;

- виявити складнощі в організаційному забезпеченні та практиці тактико-криміналістичного забезпечення проведення НСРД у таких кримінальних провадженнях;

- окреслити перспективи розвитку використання спеціальних знань і призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Об'єкт дослідження – кримінальна протиправна діяльність у сфері охорони довкілля, а також кримінальні процесуальні відносини пов'язані з розслідуванням кримінальних правопорушень.

Предмет дослідження – розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з огляду на об'єкт і предмет дослідження, у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку, зокрема: *історико-правовий* – при вивченні наукових робіт, поглядів учених на окремі проблемні питання предмета дослідження, особливостей формування методики розслідування та криміналістичної характеристики (підрозділи 1.1, 1.2); *логіко-семантичний* – під час формулювання понять у дисертації (підрозділи 1.2, 2.2); *формально-логічний* – для окреслення структурних елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, обставин, що підлягають встановленню й обрання напрямів розслідування (підрозділи 1.2, 2.1); *системний* – з метою визначення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та побудови версій у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії (підрозділи 2.1, 2.2); *моделювання* – у межах проведення СРД та НСРД (підрозділи 3.1, 3.2); *догматичний* – використано в межах залучення спеціаліста до розслідування, використання як доказів матеріалів отриманих за результатами проведення НСРД та судових експертиз (підрозділи 3.2, 3.3); *статистичний* – під час опрацювання показників, які характеризують результати розслідування (розділи 1–3); *соціологічні (спостереження, інтерв'ювання, анкетування)* – для узагальнення результатів анкетування й інтерв'ювання працівників правоохоронних органів, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої та судової практики (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України,

Державної судової адміністрації України, Державного агентства лісових ресурсів України, Державної екологічної інспекції, Державної служби статистики України за період 2015–2020 рр.; зведені дані вивчення 275 кримінальних проваджень відкритих за ознаками ст. 246 КК України з усіх регіонів країни; узагальнені результати опитувань 73 прокурорів, 280 працівників Національної поліції та 150 працівників лісових господарств у Волинській, Закарпатській, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Харківській та Чернігівській областях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень теоретичних і практичних аспектів методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності, зокрема:

вперше:

- запропонована концепція криміналістичної охорони лісів, а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду України, яка ґрунтується на результатах комплексного дослідження заявленої проблематики, на основі критичного опрацювання доктринальних положень теорії криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, кримінального права та кримінології, аналізу законодавства й правозастосовної практики різних правоохоронних інституцій, яка включає всебічне, повне та об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони таких об'єктів як необхідної умови нормального функціонування довкілля й людини;

- виокремлені слідчі помилки при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу при визначенні предмета злочинного посягання (ліси сільськогосподарського призначення не є предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України), встановленні умислу (для внесення відомостей до ЄРДР «групою осіб за попередньою змовою» домовленість про спільне вчинення повинна відбутися до прибуття на місце вчинення кримінального правопорушення) та заподіяні шкоди (істотна шкода встановлюється за кількістю вирубаних дерев і чагарників, цінністю породи, діаметром дерев на пні, групою лісу);

- запропоновано криміналістичний порядок (програму) збирання стороною обвинувачення доказів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу шляхом проведення комплексу СРД, інших процесуальних дій та організаційних (контрольних) заходів, у тому числі вилучення (шляхом тимчасового доступу або обшуку) й огляду лісгосподарської документації; ініціювання призначення ревізії (аудиту, службових та інших перевірок); допиту свідків, потерпілих і підозрюваних; призначення та проведення окремих видів експертиз;

удосконалено:

- поняття криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу, як засновану на практиці правоохоронних органів і криміналістичних дослідженнях систему даних про такі кримінальні протиправні діяння з метою їх виявлення та розслідування, а також включає сукупність основних криміналістично значущих взаємопов'язаних елементів: предмет посягання; спосіб (підготовки, учинення, приховування) та

обстановка вчинення кримінального правопорушення; слідова картина; особа злочинця;

- наукові положення виявлення ознак кримінальних протиправних дій передбачених ст. 246 КК України на основі оцінки слідчим актів державних контролюючих органів; матеріалів уповноважених осіб, які затримали особу (осіб) на «гарячому»; безпосереднє виявлення ознак кримінальних правопорушень за матеріалами оперативних підрозділів або інших кримінальних проваджень й прийняття обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування й проведення першопочаткових процесуальних дій;

- класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу залежно від об'єму інформації про подію та особу злочинця (ситуації, що характеризуються наявністю інформації про кримінальне правопорушення та причетну особу (осіб); ситуації, яким притаманні окремі відомості щодо джерела, виду і об'єму отриманої інформації та які потребують додаткової перевірки) та запропоновані напрями розслідування й алгоритм проведення окремих процесуальних дій характерних для кожного етапу при різних слідчих ситуаціях;

- порядок проведення, фіксації та перспектив використання результатів НСРД у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії: аудіо-, відеоконтроль особи; знання інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; контроль за вчиненням злочину;

дістало подальшого розвитку:

- встановлення способів вчинення протиправних дій за ст. 246 КК України, які проявляються в активних цілеспрямованих діях, що включають підготовку і вчинення, основним з яких є повне відділення ствола від кореня, без будь-яких дозвільних документів, а також дії спрямовані на приховування його слідів;

- типологія службових осіб, які причетні до вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу за відповідними критеріями (характером виконуваних ними службових функцій; кримінально-правовими ознаками; кількісно-якісним складом тощо), що має значення для виявлення джерел інформації про підозрюваного, обрання тактичних прийомів проведення СРД та НСРД;

- тактичні підходи щодо вирішення проблеми подолання протидії розслідуванню з боку підозрюваного (-их) в ситуаціях, коли він не має наміру сприяти стороні обвинувачення в отриманні повної та достовірної інформації, не визнає своєї участі у вчиненні кримінального правопорушення, перешкоджає вчиненню процесуальних дій, наполягає на не усвідомлені протиправного характеру своїх дій;

- особливості призначення та послідовність проведення комплексу експертиз (дактилоскопічна, трасологічна, біологічна, лісотехнічна, дендрохронологічна, одорологічна, ґрунтознавча, судово-економічна, ботанічна, земельно-технічна, екологічна експертизи й ДНК-аналізу), а також рекомендації щодо порядку залучення слідчим різних категорій спеціалістів-лісників.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – при розробці та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, методичних розробок з питань розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, а також при проведенні занять у системі службової підготовки (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 30 березня 2021 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших досліджень у цій галузі (Акт Національної академії внутрішніх справ від 18 березня 2021 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів» (акт Навчально-наукового інституту права ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 23 лютого 2021 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.); «Сучасні проблеми юридичної науки в Україні» (м. Київ, 17-18 березня 2020 р.); «Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у XXI сторіччі» (м. Київ, 17-18 лютого 2021 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено в 8 наукових публікаціях, з яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у закордонному юридичному виданні, три тези наукових повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із них основного тексту – 179 сторінок. Список використаних джерел налічує 276 найменувань і займає 27 сторінок. 6 додатків розміщено на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено характеристику апробацій і публікацій дисертанта, у яких відображено основні положення роботи, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні основи дослідження та криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Наукові основи формування методики розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу»* констатовано, що ліс є основною складовою навколишнього природного середовища, тому його збереження є загальносуспільною проблемою.

Неконтрольована, протиправна та самовільна вирубка лісів наносить не тільки матеріальні, а й непоправні екологічні збитки державі й суспільству. Охорона лісів від незаконних порубок або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу виходить на одне з перших завдань у світовому масштабі.

Методика розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збут лісу – це система наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації пошуково-пізнавальних процесів у сфері охорони довкілля, а також проведення, залежно від ситуації розслідування, процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів і тактичних операцій, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації у кримінальному судочинстві. Для розробки такої методики необхідне формування відповідної криміналістичної характеристики, яка виступає саме як система узагальнених за результатами емпіричного дослідження відомостей про різні важливі з криміналістичної точки зору ознаки (елементи) аналізованих діянь. Пізнання закономірних зв'язків між елементами системи (причинно-наслідкових, інформаційних, просторових і часових) сприяє успішному вирішенню завдань на всіх етапах розслідування та конкретизації застосованих криміналістичних прийомів і засобів. Змістом криміналістичної характеристики є відомості про злочинну діяльність, що містять побудову описової моделі та встановлення зв'язків між її елементами. Лише в разі врахування обох цих складових можливе формування криміналістичної методики як наукового продукту та практичного інструменту.

У підрозділі 1.2 *«Елементи криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу»* встановлено, що законодавець не враховував еколого-правову сутність предмета злочину за ст. 246 КК України та ввів до диспозиції єдиний термін «ліс», що викликає у слідчих труднощі при його тлумаченні й кваліфікації, зокрема 38 % з них до лісу відносять деревно-чагарникову рослинність, 15 % – міські ліси, 11 % – ліси та іншу деревно-чагарникову рослинність, а 36 % взагалі не змогли відповісти. Тому до предмету кримінального правопорушення слід відносити дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій (сиророслий ліс), окрім ситуації, коли здійснюється порубка сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (ліси, які розташовані в заповідниках із метою збереження лісової флори й фауни в їх природному стані). Для початку досудового розслідування важливе значення має порядок обрахування істотної шкоди, який здійснюється за такими критеріями, як кількість вирубаних дерев і чагарників, цінність їх породи, діаметр дерев на пні, група лісу, розмір витрат, виділених, наприклад, на засадження території новими рослинами; їх вартість; екологічна цінність (наприклад, занесення дерева або чагарника до Червоної книги України); розмір шкоди, завданої довкіллю, у тому числі обчисленої за спеціальними таксами.

Вагоме значення для розслідування є знання про способи їх вчинення, зокрема: а) незаконна порубка лісу – це суспільно-небезпечні діяння вчинене із заподіянням шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам щодо раціонального використання лісового фонду, дерев, чагарників, які не відділені від пня та є сироростучими (живими) і ростуть у лісах, захисних та інших лісових

насадженнях, у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; б) незаконне перевезення лісу – це будь-які дії з переміщення дерев і чагарників, в тому числі і піал (рослин з тонким гнучким стеблом, які не здатні без опори зберігати вертикальне положення) будь-яким транспортом (потяг, літак, морське-річкове судно, автомобіль, гужовий транспорт, трактор, тощо) з одного місця в інше по всій території України; в) незаконне зберігання лісу – це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних із фактичним володінням деревами, чагарниками, піалами, причому відповідальність настає незалежно від тривалості (часовий проміжок), способів (таємно чи відкрито) і місця (приміщення, сховища, причепа великогабаритних транспортних засобів, тощо) зберігання; г) збут лісу – це будь-яке його умисне відчуження вчинене всупереч нормативним вимогам: використання дерев, чагарників та піал як засобів платежу, продаж, розмін, обмін, дарування, передача в борг і в рахунок боргу, програш в азартних іграх тощо.

За результатами аналізу матеріалів кримінальних проваджень щодо фактів незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, встановлено, що підготовка до вчинення включає: вибір часу, місця, а також визначення дерев для порубки; підшукування та підготовка знарядь і засобів; підбір співучасників; вирішення питання щодо подальшої реалізації добутої деревини, а також отримання (підроблення) документів на її перевезення та легалізацію. Дії з безпосереднього вчинення обумовлюються особливостями технологічного циклу лісозаготівлі та складаються із послідовного ланцюга взаємопов'язаних процесів, що включають: лісосічні (вибір конкретних дерев для порубки, їх звалювання, а також очищення стовбурів дерев від гілок та кряжування на сортименти) та транспортні роботи (трелювання деревини до місця завантаження, завантаження та вивезення деревини). До способів приховування віднесено підкуп або залякування працівників лісових господарств (42 %); підкуп працівників правоохоронних та митних органів (77 %); виготовлення або отримання фіктивних документів для проведення порубки, транспортування та подальшої легалізації незаконно добутої деревини (68 %); етапування протиправних дій (незалучення до наступного етапу попередніх виконавців) (32 %); маскування пеньків, залишених після порубки (29 %); швидка реалізація або видозмінення незаконно добутої деревини (49 %); підпал ділянки, де здійснювалася незаконна порубка (22 %).

Визначено способи протидії розслідуванню місцевими жителями, до яких відноситься: групове порушення публічного порядку, що проявляється невиконанням законних вимог співробітників правоохоронних органів під час СРД (61 %); перекривання доріг, їх псування чи зрубування дерев задля перешкоджання потраплянню співробітників правоохоронних органів до місця вчинення кримінального правопорушення чи його залишення (47 %); блокування особового складу, задіяного у проведенні СРД, чи їх транспортних засобів (41 %); заподіяння тілесних ушкоджень особовому складу, який задіяний у СРД (28 %). Виокремлення такого елемента обумовлено специфікою даної категорії кримінальних правопорушень і постійним опором осіб, які задіяні у лісовому бізнесі.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив

«сезонність», що супроводжується явним зростанням кількості вчинених кримінальних правопорушень в зимові місяці, у районі населених пунктів (сіл, селищ) на відстані від його межі або найближчої адреси в середньому більш, ніж на 7 км; в середньому на відстані трохи більше 1 км від проїжджих трас (від безпосередньої дислокації незаконної рубки на узбіччі дороги до віддаленості вглиб лісу до 5 км). У більшості випадків незаконна рубка здійснюється в денний час (73 %) і ранковий (51 %). Найчастіше вирубці піддається сосна (41 %), смерека (39 %), акація (22 %), дуб (21 %), ялина (17 %) з діаметром ствола не меншим 16 см.

На підставі вивчення кримінальних проваджень узагальнено дані про осіб, які брали участь у вчиненні злочинних дій передбачених ст. 246 КК України, проаналізовано фізичні і психічні ознаки злочинця. Згідно з результатами дослідження, типовим виконавцем незаконної рубки лісових насаджень є особи чоловічої статі (99 %), віком від 30 до 49 років (75 %), громадяни України (99 %) з середньою освітою, без постійного джерела доходів, не судимі, з низькою еколого-правовою культурою, схильними до екологічного нігілізму з метою збуту деревини третім особам. Вирубкування великих об'ємів деревини вимагає залучення до такої діяльності значно більшої (ніж при побутовій порубці) кількості осіб, нерідко з чітко вираженим організатором та формуванням ізольованих ланок, що відповідають за реалізацію окремих етапів злочинної діяльності, а також чітким розподіленням ролей між ними.

Розділ 2 «Організація початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу»* аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що основними причинами і підставами внесення відомостей до ЄРДР є: повідомлення від державних природоохоронних органів та результати планових контрольно-ревізійних перевірок (36 %); повідомлення від власника, розпорядника чи користувача лісу (21 %); звернення громадян, юридичних осіб, повідомлення від громадських організацій, публікації в мас-медіа, мережі Інтернет, матеріали журналістських розслідувань (19 %); матеріали правоохоронних органів (СБУ, прокуратури, НАБУ, НАЗК), кримінальних проваджень та справ про адміністративні правопорушення (10 %); повідомлення інформаторів (7 %).

Аналіз матеріалів та опитування респондентів засвідчили, що погодження санітарних рубок та контроль здійснюють підприємства, установи і організації, що належать до сфери управління Держлісагентства, а також місцеві органи влади, як наслідок – ризики необґрунтованості проведення таких рубок, а також наявність корупційної складової під час встановлення, оформлення та розгляду фактів незаконних рубок (місцева адміністрація – прокуратура – поліція – Держлісагенство, Держлісохорона – органи екологічного контролю (Держекоінспекція).

Встановлено, що незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу є багатоманітною протиправною діяльністю, яка охоплює значну

кількість дій, які не завжди протиправні, проте отримання інформації про які дозволяє припустити, що окремі особи здійснюють готування чи вчинення кримінальних протиправних дій та мають намір на подальшу його реалізацію (84 %). У процесі встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення за ст. 246 КК України та внесення відомостей до ЄРДР виникають труднощі, у зв'язку з переходом лісової промисловості України у 2019 р. на європейські стандарти класифікації та вимірювання лісо- та пиломатеріалів, а тому необхідно враховувати скасування усіх стандартів розроблених до 1992 року (ГОСТ), і введення європейських (EN) або міжнародних (ISO) стандартів й технічних умов. З метою унеможливлення експорту ділової деревини (пиловників) як дров паливних варто звертати увагу на обмеження довжини таких дров під час поставок за межі митної території України двома метрами й перевезення вантажів за кодом 4401 (деревина паливна у вигляді колод, полін, хмизу, гілок, сучків тощо).

У підрозділі 2.2 *«Типові слідчі ситуації та версії розслідування, тактичні завдання та засоби їх вирішення»* встановлено, що характер і структура початкового етапу розслідування таких кримінальних правопорушень прямо залежать від наявної слідчої ситуації, зокрема: а) підозрювану особу (осіб) у незаконній порубці або незаконному перевезенні, зберіганні, збуті лісу затримано (і) при рубці лісових насаджень, їх навантаженні, транспортуванні, трелюванні, збуті тощо і вона не переходується (38 %); б) підозрюваного (их) встановлено і затримано, але він не визнає себе винним у вчиненні правопорушення (28 %), або взагалі відмовляється від дачі показань, але його вина підтверджується матеріалами кримінального провадження (11 %); в) підозрюваного (их) встановлено, але він переходується з метою уникнення кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме (7 %); г) підозрюваного (их) не встановлено, але є інформація про нього (них) (5 %); д) особа (особи) невідома (і), виявлено тільки місце вчинення кримінального правопорушення (71 %). Кожна слідча ситуація характеризується різним обсягом криміналістично значимої інформації і сутністю подальших процесуальних дій спрямованих на розслідування. Запропонована послідовність проведення таких дій слідчим у кожній вихідній ситуації, зокрема:

при безконфліктній ситуації і визнання незаконним лісорубом своєї провини необхідно повною мірою використовувати відомості, отримані від затриманого, перевіряючи їх фактично наявними даними, активно залучаючи його до проведення СРД (перевірка показань на місці). Якщо затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення провини не визнає, то залучати його до огляду місця події не рекомендується через небезпеку втрати криміналістично важливих слідів. Необхідно невідкладно провести оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення осіб з якими спілкувався затриманий безпосередньо до того, як була здійснена порубка, з ким він йшов в ліс і з якою метою тощо;

коли особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення відома, але не затримана, вектор розслідування повинен бути спрямований на проведення розшукових заходів з метою встановлення місцезнаходження злочинця (ів), а також свідків вчиненого кримінального правопорушення і з'ясування у них

питання про те, де в даний час може перебувати незаконний лісоруб. Слідчий дає завдання членам слідчо-оперативної групи на затримання злочинця і доставлення його до відділення поліції;

коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення не встановлено, але є інформація про нього, слід негайно провести допит свідків, встановити серед них тих, які зможуть впізнати злочинця. Слідчий – керівник слідчо-оперативної групи – доручає членам групи встановлення оперативно-розшуковими та іншими способами даних про особу незаконного лісоруба;

якщо особа невідома, виявлено тільки місце вчинення кримінального правопорушення, то кількість процесуальних дій, здатних допомогти у встановленні істини, вкрай обмежена. Найбільш часто в цій ситуації (98 %) проводиться огляд місця події, призначаються експертизи. Для найбільш повного збору первинної інформації слід залучати якомога більше різних підрозділів поліції, у тому числі оперативних працівників, дільничних офіцерів, кінологів, спеціалістів у галузі лісового господарства. Діяльність слідчого в цій ситуації набуває більшою мірою організуючий і контролюючий характер.

До версій на початковому етапі розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, що є основою для висунення конкретних версій, віднесені такі: а) дії передбачені ст. 246 КК України мали місце за тих обставин, про які повідомив заявник і які вбачаються з матеріалів перевірки; б) порубка або перевезення не мало навмисний характер, а заявник помилився, не врахувавши всі правові, процесуальні та інші аспекти фактичних обставин; в) відсутня подія незаконної порубки, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, щоб приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі і факт своєї участі у ньому (службові зловживання). Тактичними операціями, спрямованими на перевірку версій та на вирішення конкретних завдань розслідування є: затримання злочинця; встановлення особи та розшук невідомого злочинця; встановлення очевидців кримінального правопорушення; відшукування місць зберігання незаконно добутої деревини; встановлення шляхів її реалізації; визначення виду та обсягу шкоди.

Розділ 3 «Організація і тактика збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Тактико-криміналістичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу» встановлено, що основними процесуальними способами отримання документів з ознаками доказів є огляд місця події і документів (100 %), обшук (81 %), допит підозрюваного (38 %), потерпілих (68 %) та свідків (100 %), а також тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК України) (54 %), витребування документів, висновків ревізій та актів перевірок (в порядку ч. 2 ст. 93 КПК України) (29 %).

Розроблено і рекомендовано алгоритм дій узагальненого характеру щодо проведення огляду місця події у кримінальних провадженнях стосовно кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Для підвищення ефективності

огляду місця незаконної рубки лісових насаджень запропоновано проведення як безпосередньої підготовки слідчо-оперативної групи, так і довгострокової. Остання включає інформування слідчих про спеціальну лісову термінологію, основні ознаки законної та незаконної рубки лісових насаджень, визначення порід деревини за зовнішнім виглядом торцевого спилування. Огляд місця події необхідно проводити із залученням представника лісової охорони, встановлювати місце вчинення незаконної порубки з використанням спеціальних засобів (безпілотного літального апарату, засобів навігації, гелікоптера), в максимально короткі терміни вилучати сліди вчинення кримінального правопорушення через зміни їх властивостей у зв'язку із зовнішнім природним впливом (вивітрювання, намокання тощо), відображати в протоколі ознаки характерні для незаконної порубки, перевезення деревини. Надані рекомендації щодо порядку процесуального оформлення речових доказів вилучених під час огляду.

Опитування практичних працівників довело недостатність дослідження питання встановлення типових слідчих ситуацій при проведенні допиту підозрюваного і потерпілих, та необхідність розробки на їх основі тактичних рекомендацій (вказали 89 % слідчих). Встановлено, що допит підозрюваного переважно має конфліктний характер (97 %), супроводжується відмовою давати показання та наданням завідомо неправдивих показань, запереченням кримінального протиправного характеру своїх дій. Зазначене обумовлює необхідність попередньої підготовки та застосування тактичних прийомів: встановлення психологічного контакту, максимальна деталізація показань; постановка різного виду запитань та вірний вибір їх послідовності, пред'явлення доказів, створення уявлення про інформованість слідчого, використання стадії «вільної розповіді». Запропонована тактика допиту у складних ситуаціях, в яких незаконна порубка вчинена групою осіб – 92 % і організованою групою – 8 % за участі службової особи. Такі ситуації, як правило, носять конфліктний характер з багатьма способами протидії розслідуванню (51 %).

Розглянуто особливості проведення такого заходу забезпечення кримінального провадження як «тимчасовий доступ до речей і документів», що має важливе значення для отримання інформації від матеріальних джерел (63 % опитаних прокурорів, 78 % – слідчих). Однак, порядок проведення тимчасового вилучення майна є забюрократизованим та вимагає від слідчого значних затрат часу, при цьому час, витрачений слідчим на проходження процедури, може призвести до втрати документів та інших речових доказів.

Звернута увага на оцінку слідчим або прокурором можливих джерел інформації на підставі яких призначаються та проводяться контрольні перевірки та ревізії уповноваженими органами. Використовуючи результати ревізії в кримінальному провадженні, слід зважати на можливість одержання інформації щодо обліку площ (територій) лісових насаджень. Фактичними підставами ініціювання проведення ревізій є: наявність у матеріалах кримінального провадження окремих фактів протиправної діяльності, що підтверджують необхідність перевірки за первинними документами діяльності лісової організації загалом (за умови, що за цей період планову ревізію не проводили); обґрунтоване клопотання підозрюваного щодо проведення ревізії; встановлення в процесі

розслідування факту санітарної рубки лісу; виявлення злочинних зв'язків підозрюваного з представниками приватних лісових пилорам, підприємствами лісозаготівельної діяльності; повідомлення експерта-бухгалтера про неможливість надати експертний висновок щодо конкретних питань без попередньо проведеної ревізії.

Серед засобів отримання документальних джерел доказової інформації важливе місце займає обшук, тактика якого значною мірою визначається місцем його проведення, яким найчастіше виступають лісогосподарські підприємства, запідозрені у незаконній порубці, зберіганні та збуті лісу. Відшукуванню і вилученню можуть піддаватися фінансово-господарські документи про видані, діючі лісорубні квитки, декларації; проведені огляди місць порубок; кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції тощо, а також управлінські акти щодо покладення обов'язків дотримання екологічного законодавства на певних службових осіб.

До проведення усіх процесуальних дій необхідне залучення спеціаліста (службова особа Держекоінспекції, Держлісагенства, Держлісохорони) Особливу увагу слід приділяти фото- та відеофіксації процесів одержання інформації про сліди та наслідки кримінального правопорушення, використовувати сучасні GPS-навігатори. При цьому рекомендовано проводити зйомку таким чином, щоб до кадру потрапляли зображення щодо їх виявлення, фіксації та вилучення у встановленому законом порядку.

У підрозділі 3.2 *«Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу»* наголошено, що законодавство, яке стосується оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства, переживає період глибокого і радикального реформування. Ці обставини зумовлюють активізацію наукового пошуку, особливо в частині використання в доказуванні результатів НСРД, оскільки саме ці аспекти правової реформи сприймаються неоднозначно і спричиняють наукову дискусію. Розглянуто організаційно-тактичні засади проведення окремих НСРД у таких кримінальних провадженнях: аудіо-, відеоконтроль особи; знаття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; знаття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, річчю або місцем; контроль за вчиненням злочину.

Незаконні рубки для промислових потреб у більшості випадків вчиняються організованими групами із застосуванням декількох транспортних засобів. Як правило, один або два легкові автомобілі забезпечують прикриття виїзду з ділянки лісовозів з добутою деревиною. Контроль за вчинення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу є найбільш доцільним засобом у рамках кримінального провадження, процесуальною формою підготовки та (або) замаху на вчинення кримінально караного діяння спрямований на безпосередню приховану фіксацію вчинення групою осіб готування тяжкого чи особливо тяжкого злочину та (або) замаху на такий злочин передбачений ч. 2–4 ст. 246 КК України, з подальшим затриманням осіб відповідно до ч. 1 ст. 208 КПК України та невідкладним проведенням СРД, необхідних для закріплення доказової інформації.

З метою підвищення ефективності протидії корупційній організованій злочинності слідчому (прокурору) відповідно до вимог оперативної практики та з урахуванням досвіду розвинутих країн слід надати право одержання інформації про з'єднання абонентів без ухвали слідчого судді, оскільки воно не пов'язане з обмеженням конституційних прав конкретних осіб й відповідає існуючій процесуальній практиці (ст. 263 КПК України); із кримінального процесуального законодавства вилучити існуючі посилання на законодавче визначення тактики проведення НСРД, оскільки тактика формується конкретною оперативною ситуацією, а її зміст має режимні обмеження (ч. 5 ст. 273 КПК України); можливість використання результатів НСРД у доказуванні обставин, передбачених ст. 91 КПК України, в тому ж кримінальному провадженні, під час здійснення якого вони отримані (ст. 256 КПК України); до внесення відомостей до ЄРДР (ст. 257 КПК України); в іншому кримінальному провадженні (ст. 257 КПК України); при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження (запобіжних заходів, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна); при вирішенні питання про доцільність та виправданість проведення СРД (зокрема, обшуків, оглядів); при вирішенні питання про доцільність та виправданість проведення інших НСРД.

У підрозділі 3.3 «Використання спеціальних знань під час встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» встановлено, що спеціальні знання у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу використовують у: процесуальній (під час участі суб'єктів спеціальних знань у процесуальних діях) та непроцесуальній (під час отримання слідчим консультацій, роз'яснень) формах. Основними завданнями їх застосування є повне, всебічне дослідження доказів, виявлених у процесі проведення процесуальних дій: надання консультацій та безпосередньої технічної допомоги (ст. 71 КПК України), витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення експертиз (ст. 242 КПК України).

Враховуючи те, що об'єктивна сторона незаконних рубок лісових насаджень полягає у вчиненні активних дій спрямованих на рубку деревини, така взаємодія злочинця з навколишнім середовищем поєднана з тривалим часом вчинення кримінального правопорушення й створює сприятливі умови для фіксації слідів на місці події. Виходячи зі слідів та інших речових доказів, виявлених на місці незаконної рубки лісових насаджень, призначаються судові експертизи. Їх результати, об'єднані в єдиний комплекс, дозволяють уточнити наявні слідчі версії, дати більш виразну картину події, що відбулася, встановити особу злочинця. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень доводить, що на практиці найбільш часто при розслідуванні незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу призначаються експертизи біологічні, трасологічні, дактилоскопічні експертизи, різні види лісотехнічних експертиз та деякі інші.

В силу організаційних складнощів слідчі не повною мірою використовують можливості інноваційних технологій у розслідуванні незаконних рубок лісових насаджень. Так, матеріали вивчених кримінальних проваджень не містять

інформації про проведення в цілях виявлення і розслідування ДНК-аналізу. Разом з тим під час розслідування тяжких або особливо тяжких дій пов'язаних з незаконною порубкою або перевезення, зберіганням, збутом лісу, тобто вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, або вони спричинили тяжкі наслідки необхідне проведення такого виду експертиз, що дозволяє ідентифікувати людину зі 100 % ймовірністю, при порівнянні даних ДНК, отриманих з слідів біологічного походження, вилучених з місць події, і даних ДНК зразків крові, наданих для порівняння. Також, наголошено на призначенні нетрадиційної для незаконної рубки лісових насаджень одорологічної та дендрохронологічної експертиз. Остання на основі вивчення річних кілець деревини дозволяє встановити систематично близькі таксони за специфічною реакцією на кліматичні умови; місця та орієнтовану дату незаконної рубки; виявлення приналежності частин дерева до наявних зразків деревини, вилучених в ході огляду місця події (у 72 % встановлення приналежності пня і стовбура одному дереву).

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі дослідження комплексу питань, що виникають під час розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу, сформульовані наукові положення та одержані результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містить практичні рекомендації щодо збирання доказів у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, зокрема:

1. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Лісового кодексу України, ліс – тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезонашуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

2. Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу відіграє важливу роль у виборі напряму і організації розслідування, формування якої сприяє підвищенню ефективності діяльності органів досудового розслідування, а також оптимізації методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, загальної теорії криміналістики. Під нею слід розуміти систему кримінально-правових, кримінологічних та інших ознак кримінального правопорушення, що має значення

для виявлення та розслідування протиправної діяльності осіб (злочинних груп), які причетні до його вчинення, а також обрання тактичних прийомів проведення СРД та НСРД й включає такі елементи: спосіб підготовки, учинення та приховування кримінальних правопорушень; обстановка вчинення кримінального правопорушення; предмет злочинного посягання; відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, злочинні групи; слідова картина.

У побудові криміналістичної характеристики важливо встановити кореляційні зв'язки між особливостями лісової сфери, способом вчинення кримінального правопорушення та розміром збитків; між способом вчинення та механізмом слідоутворення; між особливостями механізму слідоутворення, службовою особою та можливими співучасниками; між кримінальним правопорушенням, що розслідується, та іншими протиправними діями.

3. Складність виявлення незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу полягає в тому, що в діях осіб важко встановити ознаки саме кримінального правопорушення передбаченого ст. 246 КК України. Для підтвердження факту протиправних дій передбачених ст. 246 КК України потрібно вжити низку оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, спрямованих на встановлення та порівняння ознак цивільно-правових деліктів і злочинного наміру, кримінального правопорушення та істотної шкоди. Специфіка функціонування лісової сфери визначає порядок здійснення та документального оформлення лісорубних робіт, з урахуванням чого правопорушники (відповідно до свого службового становища, можливостей доступу до певних ресурсів, а також власних професійних якостей) за певних умов обирають конкретний спосіб учинення кримінального правопорушення. Засобом виявлення, поряд з оперативно-розшуковою та кримінальною процесуальною діяльністю, є також контрольно-наглядова діяльність.

4. З урахуванням існуючих у теорії криміналістики класифікацій слідчих ситуацій запропоновані слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу: сприятливі та несприятливі, конфліктні та безконфліктні; типові та конкретні; ситуації, в яких можливе одержання позитивного результату та ситуації, в яких можливе настання негативного результату СРД; ситуації, що виникають при первинному проведенні СРД та при повторному (додатковому) проведенні СРД.

Виходячи з обставин, які вдалося встановити на момент внесення відомостей до ЄРДР виділено такі типові слідчі ситуації: а) встановлено дані про подію кримінального правопорушення й особу злочинця (осіб), проведено затримання під час здійснення порубки або безпосередньо після вирубки; під час трелювання або транспортування деревини; б) є дані про подію, спосіб вчинення, проте інформація про злочинця є недостовірною або не перевіреною; в) є дані про подію, спосіб вчинення, але особа злочинця невідома; з характеру джерел отримання початкової інформації: інформацію про протиправні дії отримано унаслідок проведення оперативно-розшукових заходів або комплексу перевірочних заходів (контрольно-наглядових, ревізій) фінансово-господарської діяльності контролюючими органами (уповноваженими особами).

5. Особливості тактики проведення окремих СРД під час розслідування

незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу обумовлені специфічним характером слідів цих кримінальних правопорушень та ситуацій, які складаються на початковому етапі розслідування. Особлива роль належить СРД спрямованих на виявлення й вилучення документальних, речових джерел доказової інформації (огляд місця події та окремих об'єктів, допити свідків і підозрюваних, обшук) та тимчасовому доступу до речей і документів.

Предметами тимчасового доступу є дозвільна, технічна і договірна документація лісових господарств (фінансово-звітні документи; документи, що відображають результати внутрішніх та зовнішніх перевірок; цивільно-правові договори на виконання певного обсягу лісозаготівельних робіт). Кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду, що не дозволяє оперативно діяти слідчому, прокурору та отримувати докази у кримінальному провадженні. Тому, є необхідним розширити перелік підстав тимчасового доступу до речей і документів, а також спростити порядок такого доступу у випадку розслідуванням проступку або нетяжкого кримінального правопорушення, зокрема ч. 2 ст. 159 КПК України доповнити: «...тимчасовий доступ до визначеної в пунктах 7, 8 частини 1 статті 162 цього Кодексу інформації, яка міститься в речах і документах, може бути здійснений за постановою слідчого чи дізнавача погодженою з прокурором, або постановою прокурора. У виняткових випадках, пов'язаних з виявленням, запобіганням, припиненням та розслідуванням тяжкого або особливо тяжкого злочину, збереженням доказів, тимчасовий доступ до визначеної в пунктах 7, 8 частини 1 статті 162 цього Кодексу інформації, яка міститься в речах і документах, може бути здійснений до постановлення ухвали слідчого судді за постановою слідчого, погодженою з прокурором, або постановою прокурора. У такому разі слідчий за погодженням з прокурором, або прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше двадцяти чотирьох годин, після здійснення такого доступу, звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді»..

6. Аналіз правоохоронної практики щодо проведення НСРД, а також використання їх результатів у кримінальному провадженні дозволив виявити типові проблемні моменти, що негативно впливають на ефективність доказування у кримінальному судочинстві та виконання його завдань, зокрема: складення протоколу не в день їх проведення (19 %); підписання протоколу про проведення іншими оперативними співробітниками, які фактично цих дій не проводили (19 %); зтяжна процедура розсекречування матеріальних носіїв інформації (18 %); традиційні відмови зняти гриф секретності з ухвал слідчих суддів про надання дозволу на проведення (17 %); невідповідність протоколів про проведення інформації на матеріальних носіях (15 %); незацікавленість з боку оперативних працівників у їх якісному проведенні (12 %). У зв'язку з цим використання результатів НСРД є досить актуальним питанням для методики розслідування, а недосконалість процесуального отримання та закріплення доказів є однією з головних проблем визнання їх неналежними, недопустимими, недостовірними та недостатніми.

7. За результатами вивчення слідчої практики з'ясовано, що у кримінальних провадженнях про незаконну порубку або незаконне перевезення, зберігання, збут

лісу спеціальні знання застосовують під час: 1) проведення експертиз – 47 %. Для успішного розслідування необхідно максимальне використання, з метою доказування вилучених речових доказів шляхом проведення (поряд з дактилоскопічними, трасологічними, біологічними, лісотехнічними експертизами та іншими) дендрологічної та одорологічної експертиз й ДНК-аналізу, а також дотримання послідовності їх проведення. До числа основних недоліків, пов'язаних з призначенням та проведенням експертиз по даній категорії кримінальних проваджень віднесено: незрозумілість предмета експертизи (49 %); постановка перед експертом запитань, які не враховують складність слідчої ситуації та призводять до збільшення термінів розслідування й призначення додаткових експертиз (29 %); не призначення експертиз коли їх проведення обов'язкове (22 %)); 2) проведення лісових перевірок – 23 % (сприяють виявленню фактів порушення законодавства, встановленню службових і матеріально відповідальних осіб, які допустили або сприяли вчиненню незаконної порубки дерев); 3) отримання письмових висновків спеціалістів – 14 % (про нормативно-правову регламентацію порядку перевезення, зберігання та реалізації заготівельного лісу; видані, діючі лісорубні квитки, декларації; кількість зрубаної, виготовленої, вивезеної лісопродукції; товарно-транспортну супровідну документацію тощо); 4) участі спеціалістів у проведенні СРД – 10 %.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Акіфзаде С.М. Особливості проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій щодо незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. Юридична наука. 2019. №11. С. 131-136.
2. Акіфзаде С.М. Криміналістична характеристика осіб та злочинних угруповань, які вчиняють незаконну порубку або перевезення, зберігання, збут лісу. Науковий вісник публічного та приватного права. 2021. Випуск 5. С. 211-217.
3. Акіфзаде С. М. Предмет злочинного посягання та обстановка вчинення незаконної порубки або перевезення, зберігання, збуту лісу. Юридична наука. 2019. №12. С. 177-181.
4. Акіфзаде С. М. Криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Юридична наука. 2020. №3. С. 288-291.
5. **Akifzade S.N.** Foreign Experience in Combating Illegal Logging or Illegal Transportation, Storage, Sale of Timber. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2021 No. 2. P. 7–12.
6. Акіфзаде С.М. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.
7. Акіфзаде С.М. Загальна характеристика деяких елементів криміналістичної характеристики незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу. Сучасні проблеми юридичної науки в Україні: матеріали міжнародної

науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 березня 2020 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 40–43.

8. Акіфзаде С.М. Криміналістична характеристика особи, яка вчиняє незаконну порубку або перевезення, зберігання, збут лісу. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у XXI сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 17–18 лютого 2021 р. – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 40–43.

АНОТАЦІЯ

Акіфзаде С.М. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2021.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних, правових та організаційно-тактичних засад криміналістичного забезпечення розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні, з огляду на чинні нормативні положення кримінального процесуального законодавства. Визначено особливості формування методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони лісів. Надана криміналістична характеристика незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні та розкрито її елементи, виявлено кореляційні зв'язки і залежності між ними. Деталізовано обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні й конкретизовано типові слідчі ситуації та версії, тактичні завдання початкового етапу розслідування. Сформовано тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій і заходів забезпечення кримінального провадження, а також виявлено складнощі в організаційному забезпеченні та практиці тактико-криміналістичного забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій у таких кримінальних провадженнях. Окреслено перспективи розвитку використання спеціальних знань і призначення судових експертиз.

Ключові слова: ліс, кримінальне правопорушення, незаконна порубка, розслідування, криміналістична характеристика, слідча ситуація, слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, спеціальні знання.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 27.07.2021. Замовлення 553.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net